

Homoki Andrea,¹ Rácz Andrea^{2,3}

Bűnelkövetéssel érintett gyermekeket és szüleiket célzó gyermekvédelmi innovációk

Kivonat

A tanulmányban olyan innovatív, családmegtartó, komplex módszertanra épülő, bűnmegelőzést célzó szolgáltatások megvalósításáról és azok eredményeiről írunk, melyeket elsőként fejlesztettek ki és valósítottak meg Magyarország különböző pontjain (Szekszárd, Budapest, Szombathely, Miskolc) működő család- és gyermekjóléti központok szakemberei, valamint javítóintézetben (Rákospalota) dolgozók. A bűnelkövetési szempontból veszélyeztetett vagy abban érintett gyermekek és szüleik számára olyan speciális szülői kompetenciafejlesztő program kidolgozása és megvalósítása volt a cél, ami a gyermek bűnelkövetésével összefüggésbe hozható, hiányzó vagy gyenge kompetenciák pótlása vagy erősítése által jelentősen csökkenti a bűnelkövetésben érintett gyermekek esetében a bűnismétlés, a családban nevelkedő, még bűncselekményt el nem követő gyermekek esetében a bűncselekmény elkövetésének kockázatát, illetve hozzájárul a gyermekek számára megfelelő szülői magatartásminták átadásához. A modellprogramokban részt vevő családokban a szülői kompetencia és a gyermeki reziliencia mérésével vizsgáltuk a programok eredményességét, valamint interjúkat készítettünk a célcsoport tagokkal és a szakemberekkel a tapasztalatok mélyebb megismerése érdekében. Jelen tanulmányban a modellprogramok rövid bemutatását követően a kutatás főbb eredményei mentén ismertetjük a gyermekvédelmi innovációk szakmai munkában vállalt szerepét.

Kulcsszavak: gyermekjóléti és gyermekvédelmi innovációk, gyermeki reziliencia, szülői kompetenciafejlesztés

Abstract. Child Protection Innovations Targeting Children Involved in Criminal Acts and Their Parents

The aim of the study is to present innovative, family-centred services built on complex methodology and aiming at preventing criminal behaviour. These services were first developed and implemented

- 1 A szerző főiskolai tanár, Gál Ferenc Főiskola Egészség- és Szociális Tudományi Kar. E-mail: andi.homoki@gmail.com.
- 2 A szerző habil. egyetemi docens, ELTE TáTK Szociális Munka Tanszék. E-mail: raczrubeus@gmail.com.
- 3 A szerző az MTA Bolyai János Kutatói Ösztöndíjában (2017–2020) részesül, kutatásának címe: *Gyermekvédelmi orientációk a gyermekek jól-létének támogatásában*, valamint az Információs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-19-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásában. A tematikusan ehhez szervesen kapcsolódó *Mobilitás és immobilitás a magyar társadalomban* keretében a szerző a szociális munka társadalmi mobilitásra gyakorolt hatását vizsgálja. A kutatás az MTA Kiválósági Együttműködési Program Mobilitás Kutatási Centrum elnevezésű projektjének keretében valósul meg. A *Szolidaritás a késő modernitásban* c. OTKA kutatásban pedig az állami gyermekvédelem rendszerében a különböző szolidaritási formák megjelenését vizsgálja (Sik Domonkos OTKA Fiatal Kutatói pályázata – FK 129138, 2018-k2020).

by professionals of family and child welfare centres located in various settlements in Hungary (Szekszárd, Budapest, Szombathely, Miskolc) and by professionals of a reformatory (Rákospalota). The aim was to develop and conduct a special parental skills development program dedicated to children who might assume a criminal behaviour or are actually engaged in criminal acts and their parents. By complementing or enforcing the lacking or weak competences of the child which can be connected to their committing offences, the risk of re-offending in the case of children engaged in criminal acts, and the risk of committing criminal acts in case of children without such a history can be significantly reduced, respectively proper parental behavioural models can be transmitted towards these children. By measuring parental skills and child resilience in families participating at the model programs, we assessed the efficiency of the programs; furthermore, in order to get a deeper insight of their experiences, we interviewed target group members and involved professionals. In the present study, following a brief overview of the model programs, along the main results of this research, we present the role of child protection innovations in professional work.

Keywords: child welfare and child protection innovations, child resilience, parental skills development.

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article

Homoki, Andrea – Rácz, Andrea (2019). Bűnelkövetéssel érintett gyermekeket és szüleiket célzó gyermekvédelmi innovációk. *Erdélyi Társadalom*, 17(2), 9–30. <https://doi.org/10.17177/77171.228>

A tanulmány ingyenesen letölthető a CEEOL-ról: <https://www.ceeol.com/search/journal-detail?id=928> és a GESIS adatbázisából: <http://www.da-ra.de/dara/search?lang=en&mdleng=en>.

I. BEVEZETÉS

A tanulmányban olyan innovatív, családmegtartó, komplex módszertanra épülő, bűnmegelőzést célzó szolgáltatások megvalósításáról és azok eredményeiről írunk, melyeket elsőként fejlesztettek ki és valósítottak meg Magyarország különböző pontjain (Szekszárd, Budapest, Szombathely, Miskolc) működő család- és gyermekjóléti központok szakemberei, valamint egy javítóintézetben (Rákospalota) dolgozók.⁴ A bűnelkövetési szempontból veszélyeztetett vagy abban érintett gyermekek és szüleik számára olyan speciális szülői kompetenciafejlesztő program kidolgozása és megvalósítása volt a cél, ami a gyermek bűnelkövetésével összefüggésbe

⁴ A program a Rubeus Egyesület kutatóműhelyében valósult meg 2018–2019-ben a Belügyminisztérium és a Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács (BM-18-E-0018) támogatásának finanszírozásával. A modellprogramok szakmai tapasztalatairól és a hozzá kapcsolódó mentori beszámolókról és kutatási eredményekről bővebben itt lehet olvasni: Rácz, A. (szerk.) (2019). *Bűnelkövetéssel érintett gyermekeket és szüleiket támogató modellprogramok a gyermekvédelemben*. Budapest: Rubeus Egyesület. <http://rubeus.hu/kiadvanyok/bunelkovetessel-erintett-gyermekeket-es-szuleiket-tamogato-modellprogramok-a-gyermekvedelemben>. Jelen tanulmányunkban a kötet szakmai tartalmait felhasználtuk.

hozható, hiányzó vagy gyenge kompetenciák pótlása vagy erősítése által jelentősen csökkenti a bűnelkövetéssel érintett gyermekek esetében a bűnismétlés, a családban nevelkedő, még bűncselekményt el nem követő gyermekek esetében a bűncselekmény elkövetésének kockázatát, illetve hozzájárul a gyermekek számára megfelelő szülői magatartásminták átadásához.

A sokproblémás családokban felnövő gyermekek és fiatalok többsége sérült, hátrányos helyzetű családokból származik, ahol a társadalmi normák elsajátítása és azok betartása is hiányos. A szülők többsége alacsony iskolai végzettséggel rendelkezik, az anyák első gyermekeiket általában tinédzserként születték. A családok szegénységben élnek, rendszeres bevételeiket jórészt a gyermekek után járó transzferjövedelmek adják, a legális és folyamatos bevételi források megléte ritka. A családtagok nagy fokú stresszt élnek át, életmódjuk krízisszerű állapotok sora. A családtagoknak alacsony az önbecsülése, jellemzőek a kommunikációs zavarok, a családon belüli agresszió, bántalmazás, a szenvedélybetegség és az ehhez szervesen kapcsolódó pszichiátriai betegség. Gyakori, hogy a szülők maguk is a gyermekvédelmi rendszerben nőttek fel, aminek egyértelmű következménye, hogy megfelelő gyermeknevelési és életvezetési ismeretekkel nem rendelkeznek, gyakoriak a kötődési problémák is (Rácz & Lénárd, 2003; Bányai, 2018).

A családon belüli komplex problémák és diszfunkciók ellenére a gyermekek és fiatalok kötődnek családjukhoz, ez az érzelmi kötődés a gyermekekkel végzett segítő munka során erőforrásként kell hogy megjelenjen, különösen amiatt, hogy a bűnelkövetés miatt kiszabott büntetés letöltését követően sokan ugyanabba a közegbe kénytelenek visszatérni (Rácz & Lénárd, 2003). A dezisztencia (desistance from crime) fogalma a bűnelkövetéssel való felhagyást, illetve a bűnelkövetői karrierből történő kilépést jelenti. Ez több tényező eredménye és általában egy hosszabb folyamat végkimenetele, a védőfaktoroknak nagy a jelentősége (Borbíró & Szabó, 2012). Ezért is fontos, hogy a gyermekjóléti és gyermekvédelmi intézmények többszintű prevenciót célozzanak meg, és ennek megvalósításához színes eszköztárral rendelkezzenek.

A modellprogramok kidolgozásakor abból a koncepcionális megközelítésből indultunk ki, hogy a gyermeki deviancia a családi, szülői lenyomatok tükröképeként értelmezhető, így a bűnelkövetés, bűnismétlés, társadalmi normaszegés, általában a deviáns karrierként manifestálódott probléma kapcsán felmerült gyermekvédelmi beavatkozások, szükségletekre reagáló szociális munka típusú professzionális reflexiók meghatározásánál a rendszerszemléletből érdemes kiindulni, amely az egyént a környezetével együttesen kezeli, és a kettő között egy kétirányú interakciót feltételez. A bűnelkövetéssel érintett családok gyermekeinek személyiségfejlődésén, viselkedésén egyértelmű nyomot hagy a szülői, családi minta. „A család természetesen az egyik legfontosabb közvetítő láncszem, amelynek révén a kulturális minták az új nemzedékben is elterjednek.” (Merton, 2002: 241) A szociális munkás, gyermekvédelmi szakember a gyermek személyiségfejlődésének, szocializációjának folyamatába bekapcsolódó segítő szakember, aki megfelelő szakmai tudása mellett a személyiségével dolgozik, és az általa nyújtott szolgáltatások minőségének, célzottságának függvényében lehet csak hatékony a reszocializációs folyamat (Homoki, 2018).

Van néhány szempont, amelyet bármilyen, gyermekeket célzó, szociális munka típusú beavatkozás esetén fontos szem előtt tartani a sokproblémás családokkal való együttműködés során, problémafókuszról függetlenül; ezek a következők:

- Családdal való kapcsolatépítés: amennyiben a családok úgy érzik, hogy odafigyelnek rájuk, meghallgatják őket, motiváltabbak lesznek a változásra. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy

a családokkal való munka érzelmileg megterhelő a szakember számára is, ezért tehermentesítésük elengedhetetlen.

- Gondozási és biztonsági tervek kialakítása: az intervencióknak strukturálnak kell lenniük, hogy képesek legyenek növelni a védőfaktorokat és csökkenteni a kockázati tényezőket.
- Egyértelmű célok felállítása: ennek eléréséhez szükséges bevonni a családtagokat és az informális hálózatukat. A céloknak konkrétak, reálisnak és mérhetőnek kell lenniük. A családok számára egyértelművé kell tenni, hogy velük szemben milyen elvárásokat fogalmaznak meg a szolgáltatók.
- Konkrét eredmények megcélzása a gyermekre, szülőre, családra és környezetre nézve: a körülmények és a viselkedés megváltozásának hatására a megcélzott eredményeknek egyszerre kell irányulniuk a kockázatok elhárítására és az elhanyagolás, veszélyeztetettség csökkentésére a rendszer szereplőinek összes szintjén (humánökológiai szemlélet).
- Család fejlődésének követése: a család fejlődéséről szóló információk összegyűjtése és rendszerezése; a gyermekek és a családok bevonása a fejlődés követésébe, a változás mérése és dokumentálása.
- Család fejlődésének elemzése és értékelése: annak számbavétele, hogy a veszélyt jelentő faktorokban, az elhanyagolás dimenzióiban milyen változások történtek; a szolgáltatások hogyan működtek közre a változásban (DePanfilis, 2006: 67–68).

A gyermekek szükségleteinek kielégítését nagymértékben nehezíti, ha a szülő deviáns életmódot folytat, szerhasználó, illetve bűnelkövetéssel érintett. Ezekben a családokban háttérbe szorul a szeretetteljes kapcsolatra épülő szülői gondoskodás. Ennek főbb jellemzői a következők:

- a gyermek alapvető fizikai igényei nincsenek kielégítve;
- a gyermek nem kap az életkorának megfelelő felügyeletet, nevelést;
- a gyermek nem kap megfelelő egészségügyi ellátást, vagy nem kezelik megfelelően esetleges egészségügyi problémáit;
- a gyermek kimarad az iskolából vagy akár a rossz iskolai teljesítménye okán az iskolai részvétele megszakad;
- nincsenek egyértelmű határok a családi szerepek között;
- nincsenek határok a család életében, a viselkedésében, és hiányzik a rendszeresség a gyermek életéből.

A függőség, szerhasználat, bűnözői életmód és általában a bizonytalan családi élet a gyermek számára nagyon ijesztő. Szerhasználat esetén a gyermek szülője súlyos hangulatváltozásokon megy keresztül, ha hallucinál vagy ha elvonási tünetei vannak. Ezekben a családokban általában is igaz, hogy sok stressz van jelen, ilyen pl. az elhagyástól való félelem, a szülők halálától való félelem, a szülői szeretet elvesztésétől való félelem, a külső környezet hozzáállása, kirekesztettségérzés, irreális felelősségvállalás a gyermek részéről, testvérek gondozása miatti szülői szerepek átvállalása. Mindez lenyomatot hagy a gyermek társas és kortárskapcsolatain, önbecsülésén és megnöveli az esélyt a deviáns viselkedésre (Newcastle Area Child Protection Committee, 2002).

Tanulmányunkban az öt modellhelyszínen megvalósult szakmai program elemeit vázoljuk fel röviden, majd a program eredményességét mérő, több pillérré épülő kutatásunk főbb eredményeit ismertetjük. Véleményünk szerint a modellprogramok hiánypótló szakmai innovációk

a magyar gyermekvédelem praxisában, és azok elemei nem csak a bűnelkövetésben érintett gyermekekkel és szüleikkel való munkát képesek segíteni, hanem más problémákra fókuszáló (pl. bántalmazás, szenvedélybetegség) gyermekvédelmi célú beavatkozásokat is ösztönözhetnek.

2. A MODELLPROGRAMOK RÖVID BEMUTATÁSA A MEGFOGALMAZOTT SZAKMAI CÉLOK MENTÉN

A modellprogramok szakmai tartalmának meghatározásakor, a keretek kijelölésekor a gyermekvédelmi szakértők azt a célt tartották szem előtt, hogy a bűnelkövetéssel érintett családokban a mintaadás, illetve egyéb szocioökonómiai tényezők miatt veszélyeztetett gyermekek és a családtagjaik egyaránt segítséget kapjanak a megelőzés, a társadalmilag elfogadott szabályok követésében való támogatás terén, a bűnelkövetés elkerülésére való készségeik, képességeik fejlesztésében és egy újabb bűncselekmény elkövetésének megakadályozásában. Célul tűzték ki a többségi társadalom által elfogadott értékek tudatosítását, a megfelelő viselkedési szabályok és támogató szülőiségre épülő szülői minták elsajátítását, életvezetési problémák megoldását, és a szülő-gyermek kapcsolat erősítését. Az innovatív kísérleti modellprogramok öt helyszínén (Budapest, Rákospalota, Szekszárd, Szombathely és Miskolc) valósultak meg négy hónapos időintervallumban. Elsőként négy gyermekvédelmi szakértő huszonkét eszközt, módszert dolgozott ki, melyeket a modellhelyszínek saját gyakorlati működésükhöz, intézményi gyakorlatukhoz illetve adaptálhattak. Vállalásuk szerint minimum három elemet ki kellett próbálniuk teljesen szabadon legkevesebb húsz család vonatkozásában helyszínenként. A választott programelemek mindegyikébe nem kellett minden célcsoporti tagot bevonni, a tesztelés és a tapasztalatok megosztása volt a cél, mint kötelező vállalás.

A megszólított célcsoporti tagok a modellprogramba bevont család- és gyermekjóléti központokban, valamint a javítóintézetben a következők voltak:

- pártfogás alatt és megelőző pártfogás alatt álló fiatalok;
- védelemben vett gyermekek és fiatakorúak;
- bűnelkövetés szempontjából veszélyeztetett gyermekek és családtagjaik;
- javítóintézeti nevelésre utalt lányok és családtagjaik (Rác, 2019).

2.1. A modellhelyszíneken megvalósított programok rövid célmeghatározása

1) *Budapest XIII. kerületi modellprogram*: „Többre tarts! Csak egy kevés kell hozzá!”

A szakemberek egy igen komplex, színes programsomagot állítottak össze a feltárt szükségletekhez igazítva. A program részét képezték a serdülők számára élményeket biztosító programelemek éppúgy, mint az erőszakmentes kommunikációt, az együttműködést, a közös „gyógyulást” célzó programsorozatok, illetve alkalmaztak az egész családdal és annak dinamikájával foglalkozó intenzív családsegítő módszert is, ennek része volt a családi fotóalbum elemzése. Két kamasz- és egy szülőcsoport működött a program során. A családok elérését követően a programokban való megtartásuk is fontos cél volt. A gyermekeken és szülőkön túl a megvalósítás folyamatában részt vevő szakemberek bevonásával kapcsolatos cél a professzionális intra- és interkooperációs stratégiák és az ehhez rendelt eszközök megtalálása volt. A szakemberek egy

konfliktuskezelő tréningen vettek részt, mely a későbbi munkájukat is segíteni tudja. A program zárása egy drogprevenciós szabadulószoza volt.

2) *EMMI Rákospalotai Javítóintézete és Központi Speciális Gyermekotthona modellprogramja: „Egyedül nem megy” – „Szülői kompetenciák fejlesztése”*

A program során figyelmet kívántak fordítani az ún. családi, szülői kompetenciák erősítésére a lányok számára, amely részelemei az egészségtudatosság fejlesztése (saját test, egészség, betegség, higiénia, táplálkozás), felelős szexualitás, anyaságra készülés, gyermekvállalás, gyermeknevelés, hivatali ügyintézés. Az intézmény családokkal való kapcsolattartási formáit (gyermek és család kapcsolattartása: telefon, levél, látogatás, eltávozás; intézmény és család kapcsolattartása: telefonos konzultáció, látogatáson való konzultáció, családlátogatás, családi konzultáció) a projekt keretein belül tudatosabbá, tervezettebbé, értékelhetőbbé kívánták tenni a befogadástól az elbocsátásig tartó folyamatban. Élményalapú eszközök választásával a célcsoporthoz tartozók körében érzelmekre és mentális, pszichoszociális területeken megragadható tapasztalásaikra fókuszáltak a megvalósítás során, abból a célból, hogy hosszú távon a módszertani eszköztárukat a veszélyeztetett gyermekek és fiatalok dezisztenciáját, azaz a bűnelkövetéssel való felhagyásukat elősegítve, az érintett kollégák esetében pedig a kiegészítő elleni védelemre is hatást gyakorló hatékony módszerekkel tegyék komplexebbé. Az intézményben élő lányokkal a kapcsolattartás fontosságát tudatosító egyéni (intézetben élő lányok fejlesztése) és családi fejlesztéseket (nyílt nap), közösségi programokat (Egészségnap, Családi nap) valósítottak meg a projekt keretében.

3) *Szekszárdi modellprogram: „Társadalmi iránytű, azaz szabályosan szabadon”*

A modellprogram a gyermekjóléti alapellátás területén segíti elő a gyermekvédelmi észlelő- és jelzőrendszer működését, hatékonyabb működtetését, mely a bűnelkövetéssel érintett családok veszélyeztetett gyermekei életében elsődleges, másodlagos és harmadlagos prevenciós hatással bírhat. Szociális diagnózist készítettek, mely alapján a valós szükségletfeltárást követően szakmai diskurzus keretében határoztak meg a célokat és rendeltek eszközöket, határidőket, felelősségi köröket az elvégzendő családsegítő folyamat egyes lépéseihez. Egy multidiszciplináris team segítette a munka folyamatának értékelését, illetve az intenzív családgondozás technikáinak sikeres alkalmazása tette hatékonyabbá a segítség folyamatait. A gyermek-szülő, a gyermek és környezete, a gyermek és lelki világa összefüggésekre, azokat meghatározó háttértényezőkre rámutató egyéni és csoportos, közösségi élményeket is beépítettek a modellprogramba, továbbá a rajz- és játékerápiát, szülőcsoportokat és közös családi nap megvalósítását célozták. Eszköztárunkban a családi fotóelemzés is helyet kapott.

4) *Szombathelyi modellprogram: „KAPASZKODÓ”: Rögös úton helyes irányba*

Fontos célkitűzésként jelent meg a szombathelyi modellprogramban és a programelemek kiválasztásánál is tetten érhető az erőszakmentes technikákra való fókuszálás (kommunikációban, közvetítői eljárásban, egyéb resztoratív technikák alkalmazásánál) és a kortárs, ifjúsági és családi együttes élmények, közösségi rendezvények rezilienciát fejlesztő hatásainak előmozdítása. A modellprogram a bűnelkövetésben érintett, ebből a szempontból veszélyeztetett gyermekeket és szociálisan hátrányos helyzetű családjaikat célozta, annak érdekében, hogy családi és nevelési feladataikat hatékonyabban végezhessék. Mind a gyermekek, mind a felnőttek számára az értékközvetítés, a reszocializáció folyamataihoz kapcsolódó felelősségvállalás tudatosítása kapta a főszerepet élményt adó, interaktív, közösségi szemléletű programokba való bevonódás által. A programban részt vevő szakemberek körében pedig fontos célkitűzésként fogalmazó-

dott meg, hogy olyan tudásokra, módszerekre, eszközökre tegyenek szert, amelyek egyidejűleg tárják fel a deviancia okait és a megelőzési, korrekciós utakat is láttatják. Havi szinten online tájékoztatóanyagot is készítettek, mellyel a város lakosságához szélesebb körben tudtak elérni. A szakemberek APV-tréningen vettek részt három csoportban. Néhány család esetében a mediációt is beépítették a családdal való közös munkába.

5) *Miskolci modellprogram: „Családi életre való nevelés”*

A modellprogram keretében a névadó programelemen túl, az AVP-tréning; a családi fotóalbum elemzése és a családi nap szervezése kapta a főszerepet, valamint információhordozó eszközök (weblap és brosúra) széles körben való terjesztése a bűnelkövetés megelőzésére és kezelésére fókuszáltnak. A pártfogás, valamint megelőző pártfogás alatt álló fiatalok, a szolgáltató nyilvántartásában szereplő, bűnelkövetés szempontjából veszélyeztetettek és családtagjaik készségeinek komplex fejlesztését tűzték ki célul a választott és kipróbált programelemekkel. A szolgáltatók által megvalósított szakmai célkitűzések központi gondolata az volt, hogy a kríziseiket a célcsoport tagok erőszak nélkül vészelhessék át, a megélt negatív irányú életeseményekre pozitív életszemlélettel legyenek képesek tekinteni, mely egy pozitív irányú változást is képes előidézni. A megvalósított programok mentén a családi légkörre gyakorolt pozitív hatás visszatartó erejének ismeretében célul tűzték ki a családtagok egyéni kompetenciáinak, családi szerepekhez kapcsolódó készségeiknek fejlesztését, mint a felelős szülőiség vagy a támogató párkapcsolati készségek (Rácz, 2019; Rubeus Egyesület, 2019).

Az öt modellhelyszínen fejlesztett és megvalósított innovatív kísérleti modellprogramok strukturális elemei között modellhelyszíntől függetlenül általánosan megjelentek az alábbi alkalmazott módszerek, melyek a magyar gyermekvédelemben rendszerszintet tekintve mindenképpen újak számíthatnak: a szülői kompetenciák fejlesztése; a játék mint módszer alkalmazása; csoportos foglalkozások szükségletorientált szemléletű irányítása; a kommunikációs technikák – segítő beszélgetések, szakember-kliens közötti tematikus beszélgetések, közvetítői eljárás szülő-gyermek között; családi együttes élmény megtapasztalását nyújtó családi napok és egyéb közösségi programok. Szemléletükben miért is fontosak és innovatívak ezek a módszerek, programelemek? Az 1. számú ábra ezeket összegzi.

1. számú táblázat. *Programelemek és a hozzájuk kapcsolt kitűzött szakmai célok (saját szerkesztés, 2019 a Rácz, 2019; Rubeus Egyesület, 2019 alapján)*

Table 1. *Elements of the program and the related professional objectives (own editing, 2019, on the basis of Rácz, 2019; Rubeus Association, 2019)*

| Programelemek | Szakmai célok |
|-------------------------------------|--|
| <i>Szülői kompetenciafejlesztés</i> | A szülői kompetenciák fejlesztése (újjaépítése) egy komplex folyamat, ahol fontos lépés a rossz gyakorlatra, szülői bánásmódra való rávilágítás, a jó gyakorlat bemutatása (rádöbbenés élménye, példa adása), az esetleges értékrendbeli eltérés feltárása (tanulás fontossága). |
| <i>Intenzív családgondozás</i> | Rövid ideig tartó, gyakori kliens-szakember találkozásból álló, a kliens otthonában zajló esetvitel. |

| | |
|--|---|
| <i>Szülő-gyermek kapcsolat erősítése, kommunikációfejlesztés</i> | Értő figyelem, agresszió csökkentése, a másik szempontjainak, igényeinek megértése és elismerése, érzelmi odafordulás, stressz csökkentése, konfliktusok békés úton való rendezése. |
| <i>Játéktevékenység</i> | Mint terápiás módszer alkalmas arra, hogy fejlessze a kommunikációs képességeket, megtanítsa az érzelmek kifejezésére és kontrollálására, elősegítse a keret-, szabály- és feladattartást, valamint pozitív önkép kialakítását. |
| <i>Szakemberek és a kliensek találkozásai az egyéni esetkezelésen túl</i> | Kapcsolat erősítése, kötetlenebb légkör, bizalmi viszony kiépítése, ezzel az egyéni esetkezelés gördülékenységének megalapozása és előmozdítása. |
| <i>Tematikus beszélgetések külsős szakemberek bevonásával (rendőr, pártfogó mediátor stb.)</i> | Az egyik kiemelt téma az agresszió, a társadalmilag nem kívánatos viselkedés kezelése volt minden helyszínen, illetve az internetes bántalmazás, a cyber bullying. Az agresszió kezelése mellett a programok reflektálni próbáltak a megcélzott családok halmozottan hátrányos helyzetére, és megjelentek olyan témák is, amelyekről valószínűleg kevés szó esik otthon, pl. a párkapcsolat minősége, gyermeknevelés 21. századi kihívásai, internetezési szokások stb. |
| <i>Családi napok és a szülőklubok</i> | A szülők a szakemberektől és egymástól is tanulhatnak, tanácsokat kaphatnak. A társadalmi izoláltság, kirekesztettség érzésének csökkentése, aktív részvétel közösségi eseményen, rendezvényen, kulturális programon. Ezzel ötletek adása a saját családi programok szervezéséhez. |

A gyermekvédelemben érintett családok gyakran nincsenek tisztában a saját nevelési gyakorlatuk negatív hatásaival, nem tudják, hogy mit csinálnak rosszul, és nem tudják azt sem, milyen elvárásokat fogalmaznak meg velük szemben, vagyis hogy a szakemberek véleménye szerint mit is kellene máshogy csinálniuk (Ross és mts., 2017). Az intenzív családgondozást az iskolai és viselkedési problémák kezelésében tartották igen hatékónynak a programba bevont szakemberek, meglátásuk szerint jól fejleszthetők vele a kommunikációs készségek, segítséget jelenthet az alkalmazott módszer az életviteli problémák teljes körű menedzselésében. A szülői kompetenciák fejlesztésének keretében a fő hangsúly minden helyszínen a szülő-gyermek kommunikációra került. Az agresszió mint kommunikációs eszköz fokozott alkalmazása a szakemberek – családsegítők, mediátorok – tapasztalata szerint is elterjedt a halmozottan hátrányos helyzetű családoknál. Mindez sok esetben elidegeníti a családokat, stresszt jelent számukra, nem engedi az érzések kimutatását, a konfliktusok békés rendezését, és rögzít egy társadalmilag nem elfogadható modellt (National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine, 2016).

A játék egyszerre szabadidős tevékenység és közösségi élmény is az együtt játszóknak számára, mely a 21. században jelentősen leértékelődött a mindennapokban, nem csupán a televíziózás, a számítógépek, az okostelefonok megjelenésével, hanem a tanulás előtérbe kerülésével is (Weil, 2012). A játékkal egyszerűbb a szülők és a gyermekek megszólítása, aktív bevonása. Mind a

szülői kompetenciák fejlesztésével, mind a játék során megélt pozitív közösségi élményekkel és az énhatékonyságra gyakorolt jótékony hatásával azt érhetjük el, hogy az élet nehézségeinek ellenére való boldogulás képessége erősödik a gyermekekben (Homoki, 2018). Ahhoz, hogy hosszú távon is hatékony lehessen a családsegítés, fontos, hogy kialakuljon egy szövetség, egy partneri kapcsolat a családok és a szolgálatok között, azaz a szakember felismerje a család szükségleteit, a helyzetük realitását, és a családok elfogadják a támogatást, éljenek a felkínált segítséggel (DePanfilis, 2006).

A modellprogramoknak szerves részét képezték a szakemberek és a kliensek találkozásai az egyéni esetkezelésen túl. Ezek a találkozások oldottabb légkörben zajlottak, ahol a családok kevésbé érezték magukat kiszolgáltatott helyzetben, kevésbé szorongtak, a szakemberek beszámolóit szerint ezt követően sokkal jobban sikerültek a családlátogatások is, általában az esetvitel kedvező alakulását szolgálva. A tematikus beszélgetések különböző rendezvényeken vagy a csoportmunkában az információáramlást, tudásközvetítést és a személyes tapasztalatok, élmények egymás közötti megosztását célozták. Az érintett gyermekeket gyakran megbélyegzik, kirekesztik, maguk is nemcsak elkövetői, hanem áldozatai az agresszióknak. Az agresszió kezelése mellett a programok reflektálni próbáltak a megcélzott családok halmozottan hátrányos helyzetére, és megjelentek olyan témák is, amelyekről kevés szó esik otthon. Ilyen téma például a párkapcsolatokkal, családalapítással kapcsolatos kérdések köre és a személyi higiénia is. Külön program-elem volt a pártfogókkal, rendőrökkel vagy börtönben dolgozó szakemberekkel folytatott beszélgetés is, mely más megvilágításba helyezte a bűnelkövetést és annak következményeit az egyéni életutak vonatkozásában. Ennek az is volt a célja, hogy a családok megértsék a rendőr, pártfogó, mediátor szerepét, ezáltal könnyebb legyen a családokkal való együttműködés, csökkenjen a családok bizalmatlansága, egyáltalán értsék az igazságszolgáltatási eljárás menetét, fázisait, tétjeit. A javítóintézetben, börtönben dolgozó szakemberekkel való beszélgetésnél igyekeztek a hamis képzeteket lerombolni és kihangsúlyozni a bűnelkövetés következményeit. A családi napok és a szülőklubok feladata az volt, hogy a szülők a szakemberektől és egymástól is tanulhassanak, tanácsokat kapjanak egymástól, valamint praktikákat, iránymutatásokat a nehézségek kezelésére. Ez a forma lehetővé tette, hogy egymást biztatva haladjanak a szülők. A gyermekvédelmi szolgáltatások rendszerébe bekerült gyermekek és fiatalok szülei sokszor ellenséggént tekintenek az intézményre, ezért nehezebben is fogadják el a segítségnyújtást, az intézmény által közvetített értékrendet, valamint a problémamegoldásra kínált irányokat, felajánlott megoldási módokat. A családi napok olyan típusú élményeket kínáltak, amelyek a társadalmi izoláltság, kirekesztettség miatt is ritka alkalmat jelentenek a családok életében, a programok hatására a családi kapcsolatok kohézióját élhették meg.

3. A MODELLPROGRAMOK CÉLELÉRÉSE A KUTATÁSI EREDMÉNYEK ALAPJÁN

A modellprogramokban részt vevő családokban a szülői kompetencia és a gyermeki reziliencia mérésével vizsgáltuk a programok eredményességét, valamint ezzel párhuzamosan interjúkat készítettünk a célcsoporti tagokkal és a szakemberekkel a tapasztalatok mélyebb megismerése érdekében. 217 gyermekről kaptunk bemeneti és kimeneti adatlapot, mely a gyermeki rezilienciát mérte, és 113 szülőről bemeneti és kimeneti, ún. szülői kompetenciamérő adatl-

pot. Az összevethetőség szempontjából értékelhető kérdőívek száma célcsoportonként eltérően alakult, összesen 104 kérdőívvel számoltunk a hatékonyságméréskor. (A mérési eszközök teljes körű kifejlesztése a projekt keretében készült, eredeti vállalásunk szerint 100-100 főre terveztük a kutatásnak ezen szakaszát.) Emellett két alkalommal összesen 25 szakemberrel és 29 klienssel is készült interjú, minden helyszínen két alkalommal – kivétel a XIII. kerület és Rákospalota, ahol három alkalommal – vettünk részt programmegfigyelésen egy-egy programelemhez kötődően, egyszer a program indításakor és egy alkalommal a program végén. A záráskor összesen 158 klienssel elégedettségi kérdőív is kitöltésre került (itt is 100 főt vállaltunk eredetileg), melyben a program összehatását értékelték a résztvevők. A következőkben a főbb eredmények kerülnek összegzésre.

3.1. Gyermeki reziliencia- és szülői kompetenciamérések eredményei a modellhelyszíneken

Feltételezésünk szerint a reziliencia többdimenziós jellegének és a rezilienciatényezők közötti összefüggések, az ún. „spiráleffektus” (Schofield & Beek, 2005) ismeretében a közvetetten a családtagokra irányuló programok hatására a veszélyeztetett gyermekek egyéni készségei, képességei is pozitív irányban változhatnak, rezilienciaszintjükben a programzárást követően kimutatható a pozitív irányú elmozdulás négy hónap alatt is. A reziliens gyermekek a belső erőforrásaik és külső környezeti impulzusok összefüggésrendszeréből adódóan képessé válhatnak életútjukat pozitív irányban folytatni a családi milióból eredeztethető nehézségek, negatív minták ellenére (Homoki & Czinderi, 2015).

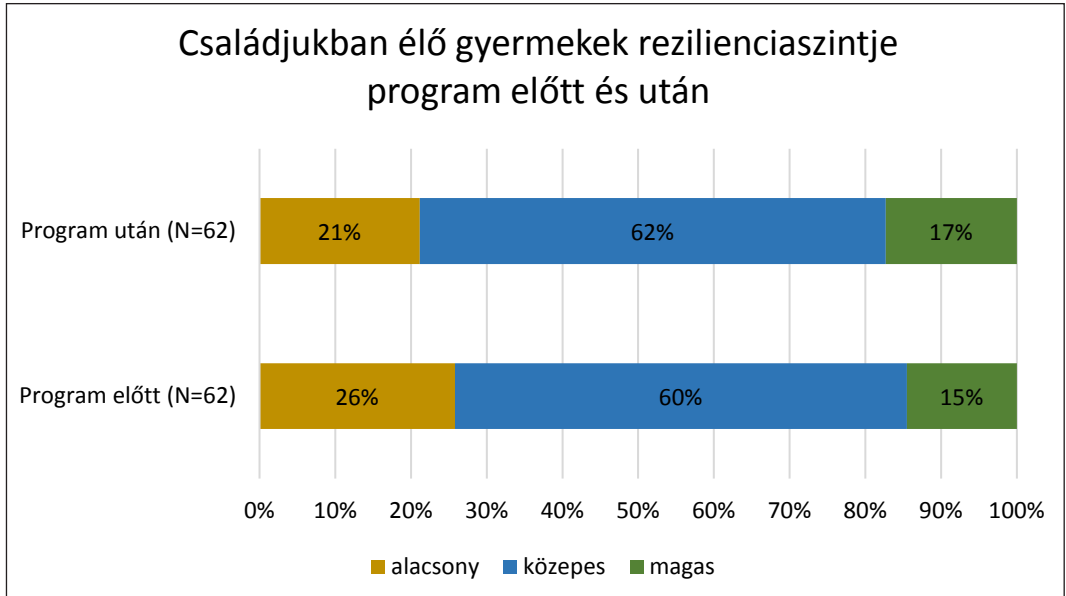
A mintába került gyermekek és szülők jellemzői néhány demográfiai mutató mentén: a válaszadó gyermekek körében (N = 217) vér szerinti családjában nevelkedő, veszélyeztetett gyermek 72%, javítóintézeti nevelésben részesül 21%, míg a szakemberek modellprogramjaikba bevont családok gyermekei közül a kutatás idején gyermekvédelmi szakellátásban élt a válaszadók 7%-a, de ők is az adott család- és gyermekjóléti központtal ez idő tájt kapcsolatban álltak. A mintában a gyermekek nem szerinti megoszlásának alakulása: 52,5%-a a megkérdezetteknek fiú, 47,5%-a lány. A válaszadó gyermekek körében a vér szerinti családjaikban élők között jelennek meg zömében a 10 év alattiak, ezért az átlagéletkor a családban élők körében alacsonyabb: 12 év, míg a gyermekvédelmi szakellátás valamely intézményében nevelkedő gyermekek átlagéletkora 16 év. A gyermekvédelmi szakellátásban élők közül 7 fiú és 54 lány töltötte ki a kérdőíveket, ebből a rákospalotai javítóintézetben él 45 lány, akik közül az intézmény speciális gyermekotthoni részlegének lakója 13 fő, jogerős javítóintézeti büntetését tölti 21 fő, és 11 fő előzetes letartóztatásban van. A vér szerinti családban élők közül a szakemberek 107 fiúval és 49 lánnyal töltötték ki kérdőívet.

A szülői attitűdöket mérő adatlapok 113 szülőre vonatkoznak, a válaszadó szülők átlagéletkora 43 év. A legfiatalabb szülő 21, a legidősebb 74 éves. Közel 40%-a 40 év alatti, további 40%-uk 40–49 év közötti, az 50 éven felüli szülők aránya 20%.

Eredményeink a gyermeki rezilienciaszintek pozitív irányú változását mutatják a vizsgálati almintáinkon a nevelkedési és gondozási helytől függetlenül.

A családjaikban élő gyermekektől a programokat követően 62-62 db összevethető rezilienciakérdőívvel tudtunk számolni, a szakellátásban (nevelőcsaládban vagy gyermekotthonban lévő gyermekeknél a mintába került 15 főből értékelhetően 10 fő töltötte ki a bemene-

ti és kimeneti kérdőíveket. A javítóintézethez tartozó speciális gyermekotthonban élő szakellátottak kérdőíveit a javítóintézeti nevelésben lévő társaikkal együtt elemeztük az intézmény által vállalt programok hatásainak mérésekor, hiszen ugyanazokban a programokban részesültek együttesen. Esetükben a mintába került 46 főből 32 főnél voltak összevethetőek a kérdőívek a bemeneti és kimeneti szakaszokban.

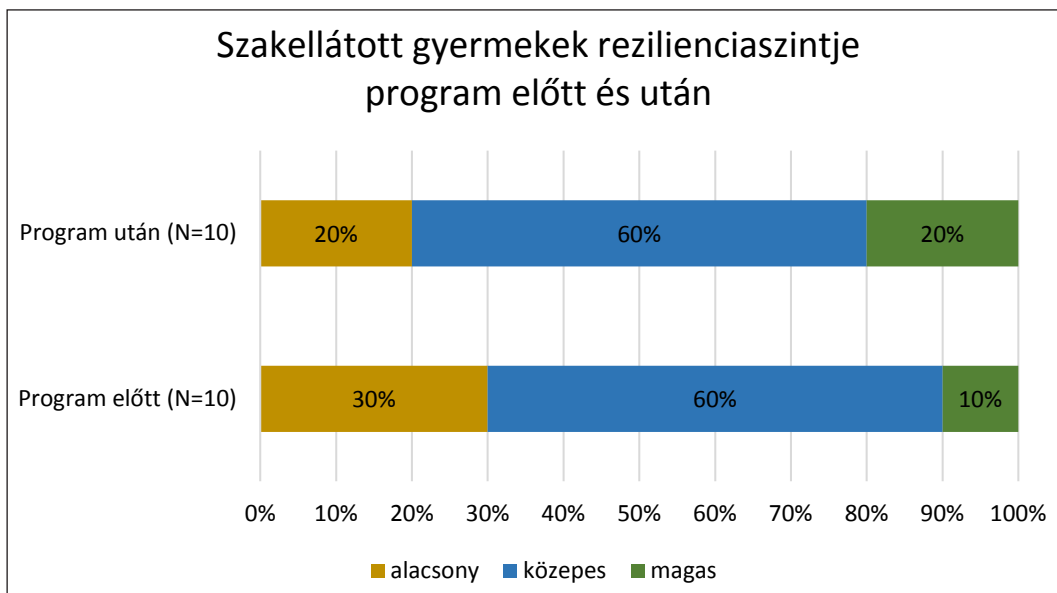


1. számú ábra. *A programok előtt és után mért rezilienciaszintek változásai a vér szerinti családban élők körében (%)⁵*

Figure 1. *Changes in the resilience level assessed before and after the programs among children living with their biological family (%)*

Az 1. számú ábra a közepes és magas kategóriák kedvező alakulását szemlélteti, mindkét kategóriában 2%-kal nőtt a rezilienciájukban fejlődő gyermekek aránya a családban nevelkedők körében a négy hónapos program hatására.

5 Az alkalmazott rezilienciaskálán az alábbi kategóriák szerint határozható meg a gyermekek nehéz élethelyzethez való rugalmas igazodási, alkalmazkodási szintje: 1) alacsony: ≤ 69 pont (5-ös skálán 3 vagy alacsonyabb átlagpontszám), 2) közepes: 70–92 pont (5-ös skálán 3–4 közötti átlagpontszám) és 3) magas: 93–115 pont (5-ös skálán 4 feletti átlagpontszám).

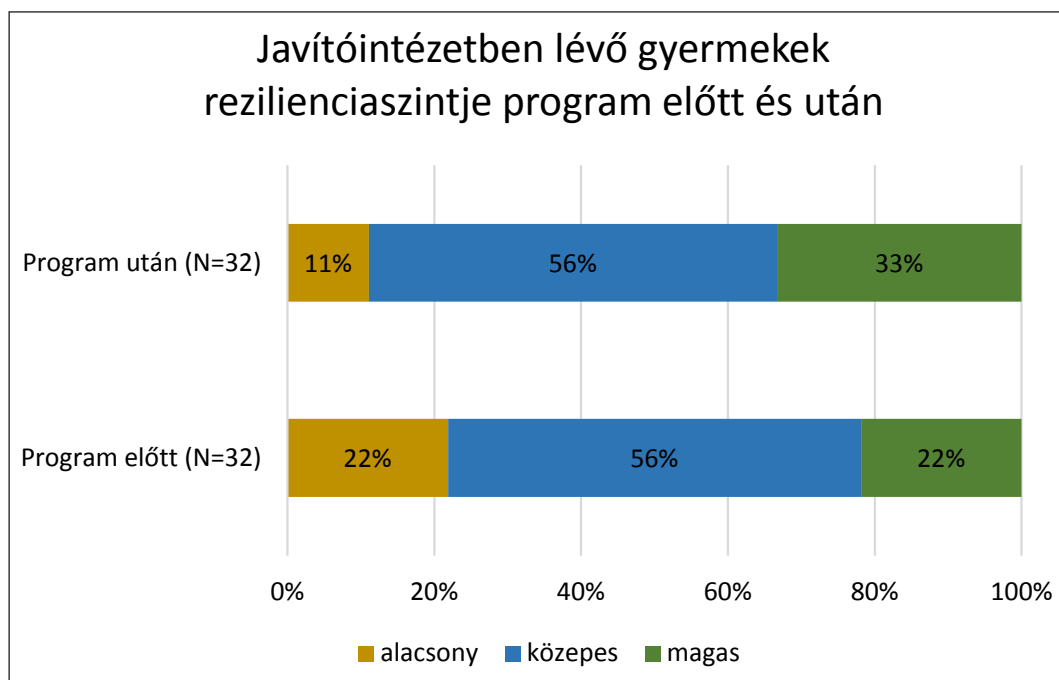


2. számú ábra. A programok előtt és után mért rezilienciaszintek változásai a szakellátás gondozási helyein élő gyermekek körében (%)⁶

Figure 2. Changes in the resilience level assessed before and after the programs among children living within the child protection system (%)

A kutatás eredményei szerint a programelemeket követően jelentős mértékben, összesen 10%-kal nőtt a magas rezilienciaszintet elért válaszadó gyermekek aránya a gyermekvédelmi szakellátásban élő gyermekek esetében (2. számú ábra).

6 A szakellátás rendszerében lévők rezilienciaskála szerinti szintcsoportosítása az alábbi pontszámok mentén alakulnak: 1) alacsony: ≤ 78 pont (5-ös skálán 3 vagy alacsonyabb átlagpontszám); 2) közepes: 79–104 pont (5-ös skálán 3–4 közötti átlagpontszám) és 3) magas: 105–130 pont (5-ös skálán 4 feletti átlagpontszám).



3. számú ábra. A programok előtt és után mért rezilienciaszintek változásai a javítóintézethez tartozó gondozási helyeken élő gyermekek körében (%)⁷

Figure 3. Changes in the resilience level assessed before and after the programs among children living in homes belonging to juvenile correctional facility (%)

Esetükben, hasonlóan a szakellátásban élőkhez, a magas rezilienciával jellemezhető fiatalok aránya emelkedett a programokat követően, itt is jelentős, 11%-os a növekedés mértéke a rövid program ellenére (3. számú ábra). A három csoport összehasonlításában legnagyobb mértékben, 11%-kal a javítóintézetben élő lányok rezilienciaszintje emelkedett meg, a növekedés mértéke 10%-os a szakellátottaknál és 2%-os a vér szerinti családban élők körében. Összességében tehát mindhárom csoportban a programok hatására a gyermeki rezilienciaszintek kedvezőbb képet mutatnak.

⁷ A javítóintézethez tartozó gondozási helyeken (speciális gyermekotthoni egység, javítóintézeti nevelésre utaltak részlege és előzetes fogvatartásban részesülők egysége) élő ellátottak rezilienciaszintjei az alkalmazott rezilienciaskála kategóriái mentén az alábbi eloszlás szerint csoportosíthatók: 1) alacsony: ≤ 90 pont (5-ös skálán 3 vagy alacsonyabb átlagpontoszám); 2) közepes: 91–120 pont (5-ös skálán 3–4 közötti átlagpontoszám) és 3) magas: 121–150 pont (5-ös skálán 4 feletti átlagpontoszám).

2. számú táblázat. A szülői attitűdmérő-skála és alszkáláinak átlagértékei a programok előtt és után a teljes mintán

Table 2. Mean values of the parental attitude scale and subscale before and after the programs, for the entire sample

| Szülői attitűdskála: Alskálák: | | Átlag | Átlag kül. (után-előtt) | Szabadságfok | Szórás | Std. hiba | Szignifikancia |
|---|---------------------|--------|----------------------------|--------------|--------|-----------|----------------|
| Szülői attitűdskála | modellprogram után | 105,78 | +1,379 | 57 | 7,220 | 0,94 | 0,151 |
| | modellprogram előtt | 104,40 | | | | | |
| Szülői attitűd Tudatos nevelés alskála | modellprogram után | 29,09 | -0,229 | 95 | 2,080 | 0,212 | 0,283 |
| | modellprogram előtt | 29,32 | | | | | |
| Szülői attitűd Vallásos nevelés alskála | modellprogram után | 7,04 | +0,354 | 98 | 1,820 | 0,183 | 0,056 |
| | modellprogram előtt | 6,69 | | | | | |

Páros t-próba matematikai statisztikai módszert alkalmaztunk a válaszadó szülők esetében, amikor a szülői attitűdmérő-skálák átlagértékei közötti változást mértük. A gyermeki rezilienciához hasonlóan a szülői attitűdök változásának vizsgálata is azt mutatja, hogy a programoknak sikerült pozitív irányú előmozdító hatást kifejteni. A szülők hitmegélése és a vallásos szülői nevelés, családi minta gyermeki rezilienciát előmozdító hatását igazolják eredményeink. A programok után a szabadságukban korlátozott, zárt gyermekvédelmi intézményben élő gyermekek családjait célzó programelemeket követően a szülőknél kimutatható a hithez fűződő attitűdjeikben pozitív változás.

Összefüggést találtunk a gyermeki rezilienciaszintek emelkedése és a szülők tudatos neveléshez kapcsolódó attitűdjeinek alakulásában is. A modellhelyszíneken a kísérleti modellprogramokkal közvetetten az énhatékonyság és élet értelmébe vetett bizalom rezilienciátényezőkre hatottak a szakemberek, amikor közép- és hosszú távú célkitűzéseikben nagy hangsúlyt fektettek az alábbi fejlesztési területekre:

- a belső és környezeti erőforrások feltárása, erősítése;
- az együttműködési stratégiák és az ezekhez szükséges skillek fejlesztése;
- a szülői és gyermeki problémamegoldás eszköztárának bővítése;
- a problémahelyzetek adekvát felismerésének erősítése;
- a szülői érzékenyítés a gyermekek testi, lelki, szellemi, erkölcsi és társas szükségleteire;
- a bizalom, önbizalom, önértékelés javítása mind a szülők, mind a gyermekek esetében;
- a minta- és ötletadás a közös örömmegélés lehetőségét biztosító családi együttes tevékenységek szervezéséhez és lebonyolításához.

Feltételezésünk beigazolódott, hiszen a válaszadó gyermekek rezilienciaszintjében a programokkal érintett tényezőcsoportok mentén a programzárást követően kimutatható volt az emelkedés, azaz a reziliencia többdimenziós jellegének köszönhetően a közvetlenül vagy közvetetten a családra, mint egységre ható programok hatására a bűnelkövetés, bűnismétlés terén veszélyeztetett gyermekek egyéni készségei, képességei pozitív irányban változtak gyermekvédelmi háttértől függetlenül.

3.2. Szakemberek és kliensek véleménye a modellprogramokról

A következőkben a kliensek és a programban részt vett szakemberek véleményét ismertetjük a program céljairól, eredményéről.

A családtagok, a gyermekek és a szakemberek partneri viszonyban, teamként együttműködve dolgoztak a program során, ami hatékonyan erősítette a családon belüli kapcsolatokat, és lehetőséget adott a szülőknek arra, hogy a gyermeküktől, illetve velük együtt tanuljanak, és együttesen kialakítsanak, megerősítsenek egy szabálykövető, céltudatos, felelős gondolkodást és magatartást az életükben.

Az egyik közösségi programon részt vett fiatal a közösségi élményről, a program adta tudásbővítésről és ezek által a családon belüli kapcsolatok erősödéséről ekként vallott:

„Az építő volt (bowlingozás), a gyerek-szülő kapcsolatot építő szerintem. Én anyával és a tesómmal voltam, az jó volt, hogy családosan voltunk. A rendőrös beszélgetésbe nem csatlakoztam be, csak hallgattam. Olyanokról mesélt, hogy a Facebookon mire kell vigyázni, kisgyerekek ne nagyon használják, mert lehetnek olyan emberek, akik rájuk írnak, meg hogy ellenőrizni kell a telefont a szülőknek, meg hogy mi mivel jár, mindennek következménye van.” (Szombathely, kamasz)

A szakemberek sokat dolgoztak azon, hogy egy új együttműködési formát találjanak, egyfajta új szövetséget kössenek a családokkal.

„A hosszú távú cél meg az, hogy a szülők is vállaljanak nagyobb felelősséget, ők is néhány olyan dologra rálássanak, amit mi fontosnak tartunk, vagy ők is érezzék, hogy amit a lányokkal elkezdünk: egy képzésben való fejlődés, az egészségügyi kérdések kezelésében fejlődés, ha elmennek, milyen új életvitelük legyen – hogy értsék ezeket a szempontjainkat, és hogy tudják ebben a lányokat támogatni. (Rákospalota, szakmai vezető)

A szakemberek úgy vélik, hogy a modellprogramban részt vevő szakemberek eszköztára bővült, új technikákat sajátítottak el. Céljaikat meg tudták valósítani, különösen fontosnak tartották, hogy a szülők és a gyermekek motivációját fenn tudták tartani. A vezetők azt is viszsza jelezték, hogy javult az intézményen belüli együttműködés hatékonysága és a jelzőrendszerrel is szorosabb lett az együttműködés. Összességében erősödött a szervezet (Rubeus Egyesület, 2019).

„Talán a szülő és gyermek közötti kommunikáció elősegítése, kicsit gördülékenyebb problémamegoldás az, amit megcélzottunk. Plusz még hosszú távú célként, remélhetőleg, hogy ezek a srácok, akik részt vesznek ebben a programban, nem lesznek majd

bűnelkövetők. Tehát kifejezetten az a célunk, hogy egy preventív tevékenységet hajtsunk végre, és eköré egy csoportfoglalkozás is épüljön, amiben egy kicsit bele tudják magukat érezni az áldozat szerepébe, meg egy kicsit az elkövető szerepébe.” (Miskolc, esetmenedzser)

Megfogalmazták azt is, hogy a programelemek révén a szülők és a fiatalok nyitottabbak lettek egymás irányába és a közösségi élményekre. A szülőknek nagyobb ráhatása lett a gyermekek életére és az aktuális problémáik megoldására. A helyreállító szemléletre épülő modellek alkalmazásának – mint mediáció, AVP-tréning – a veszélyeztetett fiatalokból álló közösségekben, később akár az iskolában is jelentős feszültségcsökkentő szerepe lehet. A klasszikus fegyelmi eljárások helyett alkalmazhatók a resztoratív módszerek, jóvátételi programok mint alternatív vitarendezési megoldások, ebben a szakemberek sokat fejlődtek, hiszen új tudásokra tettek szert. A rendszeres szakmai teamek, az intenzív családgondozás, a közös képzésen való részvétel a szakemberek együttműködését elősegítette, melyre a hétköznapi, projekten kívüli működésben nagy igény mutatkozik a hatékony problémamegoldás érdekében (Rácz, 2019; Rubeus Egyesület, 2019).

A javítóintézet zárt működéséből adódó szűk mozgástér ellenére a szakembereknek itt is sikerült nyitottabbá tenni az intézményt, és ezzel számos gyermekvédelmi tabut, misztikumot ledönteni a családtagok számára. A szülők többségének az egyik legnagyobb eredmény/élmény az intézménylátogatás, a gyermek intézetben folyó életének közelebbi megismerése volt.

„A lányok révén, tehát ilyen közvetett módon picit őket is tanítjuk arra, hogy a megkérdezni a gyerektől, hogy hogy vagy, hogy jársz-e suliba, hogy tanulsz, ötöst kapsz, ezért megdicsérek – tehát hogy a nagyon-nagyon alap szülői kompetenciáktól...” (Rákospalota, növendékügyi előadó)

A programokban fejlesztésre kerülő gyermeki kompetenciák a következők voltak, melyekre a program résztvevői mind a kliens-, mind a szakemberoldalon reflektáltak: együttműködés, kerettartás, a figyelem és a megértés fejlesztése, valamint az önbecsülés növelése. Az explicit tudás terén is jelentős változás volt érzékelhető mind a gyermekekben, mind a szülőknél, de a szakemberek a képzések, előadások révén is sok új tudásra és ismeretre tettek szert. A leginkább hasznosnak az egészségtudatosság és család alapfogalmainak megismerését tartották a szülők és a gyermekek, valamint a hivatali ügyintézésben kapott segítséget és iránymutatást, és általában a bűnelkövetéshez kapcsolódó jogi ismereteket, folyamatok átláthatóbbá tételét.

„[...] a gyerekeknél leginkább valamilyen szocializációs hiányosságokat próbálunk pótolni. Ezekben a kompetenciákban van nagyon sok, amiket hívhatunk úgy, hogy a családi életre való felkészülés, és hát bármilyen furcsa, a lányoknál is mondhatjuk, de hogy valamilyen módon a szülőknél is, hiszen sokszor vissza fognak fogadni egy gyereket. Mi, amire a legnagyobb hangsúlyt tettük, az a kommunikáció, az egészséges életmódra nevelés, az anyaságnak a kérdései – ezek azok, amiket kifejezetten erősíteni akarunk a programban.” (Rákospalota, szakmai vezető)

A kapcsolattartás, a folyamatos kommunikáció fontosságát a szülőkben igyekeztek megerősíteni, ezáltal nem csak a szülő-gyermek kapcsolat erősödött, de a szülők önbizalma is nőtt a megtámogatott szülőség által, mely egy pozitív jövőképet is felvázolni enged:

„Én úgy gondolom, hogy lelkileg erősebb lettem, de ez mindig bebizonyosodik, hogy nem. Mint most is, hogy végig sírtam az előadást, mert annyira gyönyörű volt, annyira szép volt, de talán abban erősödtem, hogy jobban bízok benne, hogy a lányomnak jobb élete lesz, és hogy megjött az esze.” (Rákospalota, szülő)

A gyermeknevelés terén kapott ismeretek, a hasonló problémákkal küzdő szülőkkel való találkozások is sokat adnak a programba bekapcsolódó szülőknek. Erről a két irányból való – szakemberek és sorstársak oldaláról történő – szülőségmegtámogatásról az egyik anyuka így nyilatkozott:

*„– Ön szerint mi a célja a programnak, amiben részt vesz?
– Szerintem az, hogyan neveljük a gyereket a családban. Mik a veszélyek, gyerekre nézve, felnőttekre nézve, van-e, ha van, hogy tudjuk pótolni, hogy tudjuk kiküszöbölni a problémát, a bajt, a gondot.
– Önnek miben tud segíteni a program?
– A további gyereknevelésben, az mindenképpen nagyon fontos, és hogy egy kicsit társaságban legyek, ahol lehet beszélgetni.
– Hogyan látja a szakemberek munkáját, hozzáállását?
– Nekem jó, a szakemberek munkája jó, nagyon szeretem őket. Tartjuk a szoros kapcsolatot.” (Budapest XIII. kerület, szülő)*

Minden modellhelyszínen a kompetenciafejlesztésben sikeresen alkalmazott élménypedagógia eszköztára jelentősen hozzájárult a program hatékonyságához.

„Szerintem az, hogy a családok a játék mentén nagyon jól bevonhatók, és hogy úgy tapasztalhatnak meg közös élményeket, ahogy még sosem, az ad annyi muníciót, még akár 1-2 hétre is, amivel aztán tudnak tovább működni. Merthogy más keretben is megismerik egymást. Nem csak a problémák mentén. Ez ad a családnak egy nagyobb összetartozás-élményt, mint a fizikai meg a térbeli közelség.” (Szekszárd, szakmai vezető)

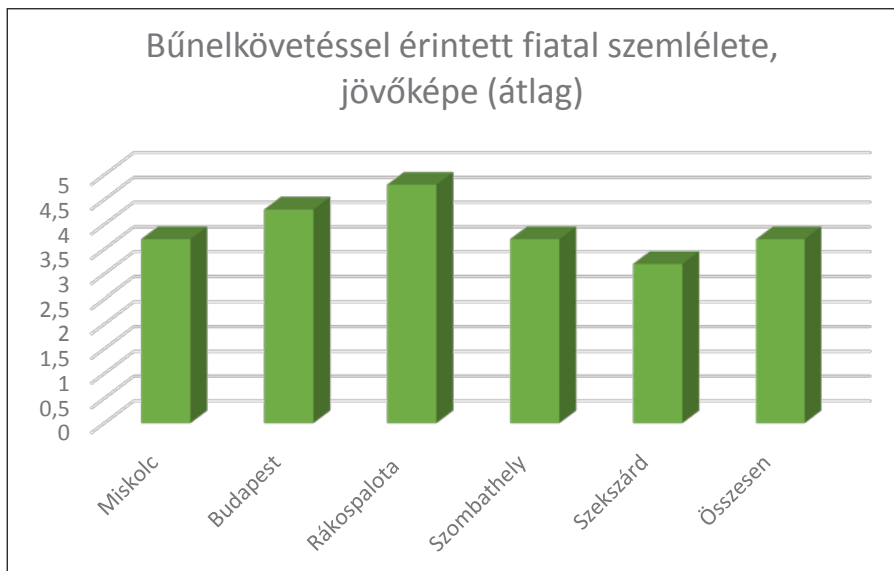
A bevont szülők is pozitívan vélekedtek a közös játék adta élményről:

*„– És milyen volt, hogy érezted magad a játékerápián?
– Én nagyon jól! Én nagyon! A gyerekek is nagyon élvezték, de én is! Én nem gondoltam volna, hogy én is így el fogok játszani velük, komolyan! Hát otthon nem tudok velük ennyire nyugodtan... Talán, még lehet jobban élveztem, mint a gyerekek!” (Szekszárd, szülő)*

A gyermekeknek és fiataloknak a programok segítettek a kamaszkori szorongások feloldásában, a pozitív önkép kialakításában. A társadalmi szabályok és értékek elsajátításával hozzájárultak a többségi társadalomba való beilleszkedéshez és egy sikeresebb felnőttkorba való jutáshoz.

Alternatívákat ismertek meg nehéz helyzeteik, konfliktusaik megoldására, példákat kaptak arra, hogy önállóan, kortársaikkal és szüleikkel hol és hogyan töltsék el az idejüket hasznosan, törvénytisztelő módon és egészségesen. Nyitottabbá vált a kommunikáció is a családon belül.

„Megpróbálnak jó útra téríteni minket, és sikerül is. Példákat mutatnak, hogy ebből mi fájulhat el, hogy nem jó úton vagyok, nem jó fele megyek. Segített, rávilágított, hogy ez nem jó. Én egyszer megsínáltam a bajt magamnak, és akkor rájöttem, hogy ez hülyeség volt.” (Szombathely, kamasz)



4. számú ábra. *Hogyan segítette a program a bűnelkövetésben érintett fiatal hozzáállásának, szemléletének, jövőképének pozitív irányú változását (1–5 fokú skála, átlag)? (N = 158)*

Figure 4. *How did the program contribute to the positive change in the attitude, mentality and visions of the youngster involved in criminal acts (scale from 1 to 5, mean)? (N = 158)*

A fiatalok attitűdjének pozitív irányát egyértelműen jelzik az ötfokú skálán a négyeshez közeli értékek, ez mindenképpen a modellprogramok sikerességét mutatja. Rákospalotán a lányok esetében egy kimagasló változás is megfigyelhető a program célzottságának és komplexitásának köszönhetően, valamint nyilván a legveszélyeztetettebb célcsoport körében volt a szülő-gyermek között a legnagyobb a szakadék, és a szemléletváltás a javítóintézetben az intézmény programon túli életében is központi (5. számú ábra).

4. ÖSSZEGZÉS

A tanulmányban bemutatott kvantitatív és kvalitatív kutatási eredmények igazolják a modell-helyszínekre fejlesztett és alkalmazott programok célzottságának, szükségletorientáltságának

sikerességét, adaptálhatóságát, az adott helyi sajátosságok, szükségletek figyelembevétele mellett. Mindezen elemek gyermekvédelembe való beillesztése jelentős szemléletváltást képes eredményezni mind a gyermekekkel végzett segítői munka, mind a szülők megsegítése, szülői kompetenciáinak segítése által. A négy hónap nem elegendő, hogy hosszú távú változások legyenek elérhetőek, de a pozitív irányú elmozdulások, a megfogalmazott kétoldali eredmények azt mutatják, hogy az intézmények gyakorlatán és szemléletén mindenképpen érdemes és szükséges változtatni.

3. számú tábla. *A modellprogramokban részt vett szakemberek és a kliensek által megfogalmazott eredmények és az ezek mentén azonosított gyermekvédelmi innovációk (saját szerkesztés, a Rácz, 2019; Rubeus Egyesület; 2019 alapján)*

Table 3. *Results according to professionals and clients participating at the model programs, and the child protection innovations relying on these results (own editing, on the basis of a Rácz, 2019; Rubeus Association; 2019)*

| Szakemberek által azonosított eredmények | Kliensek által azonosított eredmények |
|---|---|
| <ul style="list-style-type: none"> • szülők és gyermekek számára minőségi programok elérhetővé tétele, ezzel minta adása • szülői kompetenciák erősítése, szülői nevelési attitűdök pozitív irányba történő alakítása • szolgálatokkal szembeni bizalmatlanság lebontása, bizalmi együttműködések irányába való előrelépés • új típusú szolgáltatások kipróbálása: pl. mediáció, intenzív családsegítés, családi fotóalbum-elemzés • képzéseken való részvétel, mely új eszközöket ad, pl. APV-tréning, konfliktuskezelés • szakmai teamek működtetése, team tagjaként való egyéni megélés, a szakmai kapcsolatok fejlődése a rendőrséggel, pártfogókkal, helyi szintű egyházi és civil szereplőkkel, valamint kulturális intézményekkel • a célcsoport számára valódi, felszabadult családi élmények nyújtása • olyan, a mindennapi életben fontos témákban információk adása, melyről az érintett családok keveset tudnak vagy ritkán beszélgetnek (párkapcsolat, gyermekvállalás, internetes zaklatás) • új módszertani tudások elsajátítása, saját intézményi szintű fejlesztése • az intenzív családgondozással és a családi programokkal a bizalom növelése a szolgálat és a családok között • szakmai kapcsolatok erősítése a védőnői szolgálattal, a pártfogói szolgálattal, jelzőrendszeri tagokkal | <ul style="list-style-type: none"> • meghallgatták a szülőket a szakemberek és elfogadással fordultak feléjük • sikerült a gyermekek viselkedését kedvezőbb irányba fordítani, megértették a bűnelkövetés súlyosságát és életükre való kedvezőtlen hatását • szemléletváltás az életmód, gyermeknevelés, kapcsolatok alakítása terén • pozitív perspektívát kaptak a szülők gyermekük jövőjét illetően, a gyermekek jövőképe is pozitív irányba változott • megerősödött az szülők és a kamaszok önbizalma, egymáshoz való viszonya és a kommunikáció is nyíltabb, őszintébb lett a családon belül |

Gyermekvédelmi innovációk a gyermekvédelmi rendszer szintjén

- csoportmunka határainak szélesítése, szülőcsoportok, szülőtréningek, kamaszklubok integrálása a hétköznapi munkába
- intenzív család gondozás beépítése a családsegítői munkába
- gyermekek és fiatalok számára preventív megoldások, célzott programok adása
- interprofesszionális és teammunka erősítése
- közösségfejlesztés irányába való elmozdulás
- intézményekkel kapcsolatos tabuk és hiedelmek ledöntése, nyitottabb intézmények és szolgáltatások létrehozása, mely önmagában is a bizalomra épülő és etikus munkavégzésre irányuló gyakorlat irányába képes hatni

A program tapasztalatai és az eredményességet mérő kutatás szerint gyakrabban lenne ilyen jellegű programokra szükség, alapvetően több alkalomra épülve és hosszabb távon nyújtva. A kliensek több pszichológiai jellegű előadáson vennének részt, fontosnak tartják azt is, hogy a szülői szerepük további erősítéséhez a jövőben is kaphassanak segítséget. A függőségekről, mint alkohol, drog, internet nagyobb tudásra lenne szükségük, hiszen a generációk között így is nagy a szakadék. Megfogalmazták azt is, hogy programokon túl leginkább olyan segítségre lenne szükség, ami a családok anyagi helyzetét stabilizálja, ezzel rámutatva a gyermekvédelem társadalmi beágyazottságának kérdéskörére (Rácz, 2016). Megfogalmazták az önbizalomnövelést mind a felnőttek, mind gyermekeik vonatkozásában. Vágyuk, hogy többet tudjanak beszélgetni és törődni a gyermekeikkel, minőségi családi időt tölteni. A szociális munka új útkereséséhez is fontos muníció, hogy megfogalmazódott a közösségfejlesztés szerepének a fontossága a szegregált települések, településrészek esetében, de általában az adott településen élők vonatkozásában is, erre kiváló példa volt a szombathelyi modellprogram, amely igyekezett minden helyi szereplőt mozgósítani, és a téma köré rendezve megtalálni az egyes aktorok helyét és szerepét a családok támogatásában és a bűnmegelőzésben, a bűnisméltés csökkentésében (Rácz, 2019).

Visszatulva a modellhelyszínek gyermeki rezilienciaszinttel kapcsolatos bemeneti és kimeneti állapotokat mérő eredményeire a két mérési időpont összehasonlításakor nyert pozitív irányú eltérés mögött a hatékony megvalósításon túl, a fejlesztett programok komplexitása (holisztikus szemlélet, sok, egymáshoz szervesülő, az adott intézmény életében mindképpen újnak számító programelem) és a széles körű szakmai és szakmaközi együttműködésben rejlő erőforrások látens hatása is feltételezhető, hiszen a gyermeki reziliencia multidimenzionális jellegéből fakadóan azok a kezdeményezések eredményezhetik a legnagyobb hatást a gyermeki boldogulás tényezőinek fejlesztésében, amelyek egyidejűleg a családi élet, szülői kompetenciák több területére is kifejtik hatásukat. A modellhelyszíneken a megvalósításhoz a személyi feltételrendszer teljeskörűen biztosított volt, melyre a kutatás keretében megszólaltatott kliens résztvevők is reflektáltak, a programok végrehajtásában a társszakmák képviselői is nagy számban vettek részt, számos civil és egyházi szereplő is megszólításra került a bűnmegelőzés, szülőség témakörében a lokális térben.

A program sikerességének korlátja lehet a program időbeli és létszámbeli kötöttsége is, hiszen néhány alkalom tartós és hosszú távú változást, szemléletváltást nem képes előidézni, de az irányvonalak felvázolására alkalmas lehet. Meg kell jegyezni azt is, hogy a pluszforrás szabadsá-

got adott az intézmények vezetőségének, nemcsak a programelemek, szolgáltatások kipróbálása, eszközök beszerzése, de a saját szakemberek motiválása és anyagi megbecsültségük támogatása terén is. Fontos eredménynek tartjuk, hogy az intenzív családgondozás, illetve a kipróbált szülőtréningek, csoportos foglalkozások hatékonysága felülmúlja a hagyományos családsegítést, így érdemes befektetni ezekbe a módszerekbe a gyermekjóléti és gyermekvédelmi intézmények napi gyakorlatában is.

SZAKIRODALOM REFERENCES

- Bányai, E. (2018). Szempontok és javaslatok az intenzív családmegtartó szolgáltatások gyermekjóléti munkába történő bevezetéséhez. In Rácz A. (szerk.) *Szülői kompetenciafejlesztést célzó modellprogramok a gyermekjóléti szolgáltatások tárházában* (6–21. o.). Budapest: Rubeus Egyesület. Forrás: http://rubeus.hu/wp-content/uploads/2018/10/szuloi_kompetenciafejlesztes_rubeus_20180919.pdf. Letöltés dátuma: 2019. augusztus 19.
- Borbíró, A., & Szabó, J. (2012). Harmadlagos megelőzés a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben a nemzetközi kutatások fényében. *Kriminológiai Tanulmányok*, (49), 158–192.
- DePanfilis, D. (2006). *Child Neglect: A Guide for Prevention, Assessment and Intervention*. S. l.: U.S. Department of Health and Human Services, Administration for Children and Families, Administration on Children, Youth and Families, Children's Bureau Office on Child Abuse and Neglect. Forrás: <https://www.childwelfare.gov/pubPDFs/neglect.pdf>. Letöltés dátuma: 2019. augusztus 19.
- Homoki, A., & Czinderi, K. (2015). A gyermekvédelmi szempontú rezilienciakutatás eredményei Magyarország két régiójának LHH térségeiben. *Esély*, (26)6, 61–82.
- Homoki, A. (2018). A szülői kompetenciafejlesztés hatásai a gyermeki reziliencia fejlődésére. In Rácz A. (szerk.), *Szülői kompetenciafejlesztést célzó modellprogramok a gyermekjóléti szolgáltatások tárházában* (309–341. o.). Budapest: Rubeus Egyesület. http://rubeus.hu/wp-content/uploads/2018/10/szuloi_kompetenciafejlesztes_rubeus_20180919.pdf. Letöltés dátuma: 2019. augusztus 19.
- Merton, R. K. (2002). *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Newcastle area child protection committee. (2002). *Parental substance misuse and the effects on children. Practice guidance for agencies in contact with children and young people*. Newcastle. <https://lx.iriss.org.uk/sites/default/files/resources/Parental%20substance%20misuse%20and%20the%20effects%20on%20children.pdf>. Letöltés dátuma: 2019. augusztus 19.
- National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. (2016). *Parenting Matters: Supporting Parents of Children Ages 0-8*. Washington DC: The National Academies Press.
- Rácz, A., & Lénárd, K. (2003). A javítóintézeti nevelés dezintegrációs hatásai. *Kapocs*, (8), 1–24.
- Rácz, A. (2016). *Gyermekvédelem mint fragmentált társadalmi intézmény*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Rácz, A. (szerk.) (2019). *Bűnelkövetéssel érintett gyermekeket és szüleiket támogató modellprogramok a gyermekvédelemben*. Budapest: Rubeus Egyesület. <http://rubeus.hu/wp-content/>

uploads/2019/09/konyv_szulomkomp_BM2_final_201906.pdf. Letöltés dátuma: 2020. január 9.

- Rubeus Egyesület. (2019). *Szülői kompetenciák fejlesztése bünelkövető gyermekek családjában. – Modellhelyszíni programok bemutatása: Eredmények, szakmai innovációk és kihívások.* Szakmai tanácskozás előadásai. EMMI, Elhangzottak: Budapest, 2019. június 12.
- Ross, N., Cocks, J., Johnston, L., & Stoker, L. (2017). *'No voice, no opinion, nothing': Parent experiences when children are removed and placed in care. (A research project).* <https://www.lwb.org.au/assets/Uploads/Parent-perspectives-OOHC-Final-Report-Feb-2017.pdf>. Letöltés dátuma: 2019. augusztus 19.
- Schofield, G., & Beek, M. (2005). Risk and Resilience in Long-Term Foster-Care. *British Journal of Social Work*, (35)8, 1283–1301.
- Weil, S. (2012). *Social Workers' Role in the Delivery of Play Therapy to Children.* Minnesota: School of Social Work St. Catherine University & University of St. Thomas St. Paul. https://sophia.stkate.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1102&context=msw_papers. Letöltés dátuma: 2019. augusztus 19.